

lanat volt. A mozgalom, amelyet kezdetben nacionalista és keresztény vonások jellemeztek, végül kárhozatos tettekhez vezetett. Euforikus állapot volt, amely valamennyiünket magával ragadott. Olyan fertőző szélsőség, amely elhitette, hogy történelmet csinálunk. Mértéktelen szenvedélyes állapot. Akkor szükséges megszállottság, később maga a csőd. Fialatok voltunk, intelligensek, energiától duzzadók, csatlakoztunk a pillanat és az álom fanatizmusához. Mindenesetre az a történelem, amelyet másképpen akartunk felépíteni, szembeköpi minket. Pofán vágott, és elnyomott a közönyével. Sajnálkozni késő!”² Vitalista valóban nem sajnálkozhat, és nem is gyónhat, mert nem hisz annak tisztító erejében, viszont ha ezt nyilvánosan megmondja, az csak rossz vért szülhet olyan közegben, amely gyónást vár. „Mint te – írta 1974-ben barátjának, Arşavir Acteriannak –, már régóta teljesen kigyógyultam az ifjúkori lázaktól. Ebben a vonatkozásban értek kellemetlenségek régi »barátok« részéről – végül is érted, miről van szó. Ha meggondolom, micsoda tévelygés! Meghülyített minket az örültség szele. Meg kell mondjam neked, hogy a hajdani lelkesedés nyomán sokat szenvedtem (természetesen erkölcsi értelemben). Mindenünnen és sokszor kapok szemrehányásokat. Másrészt egyetértek veled, semmiképpen sem illene, hogy megjátsszam azt, aki elszakadt múltjától, és eljártsszam a kiugrott papot. Azok már rég elmúlt dolgok, olyanaira, mintha a prehistóriából bukkannának fel. Nem is tudod elképzelni, mennyire nem érdekel a mi »mioritikus« terünk, kivéve azt a helyet, ahol születtem. Túl sok napot és éjszakát áldoztam egy elítélt, közönséges, szánalmas és egyértelműen nem tragikus sorsnak.”³ És nem tagadta, gyakran eszébe jutott Jeni Acterian, levelezőpartnere húga, aki „kétségbeejtőnek és nevenségesnek” tartotta *Románia színeváltozását*. „A történelem iránti szomj minden örültség oka, és sajnos ez a szomj kiolthatatlan.”⁴

Cioran megtagadta legionárius múltját, ám ha az újságírók ezt a múltat firtatták, láttuk, félig-meddig kitérő válaszokat adott, de olyanokat, amelyekben mindig volt valami igaz is, csak sohasem a teljes igazság, pontosabban az, amit ő annak tartott. Naplójában fel-felbukkan a kitétel: „Sohasem fogják meg tudni...”⁵

(2014. 8.)

JEGYZETEK

1. Uo. 53.; 2. Emil Cioran: „Garda de Fier a fost un moment delirant, şocant şi nebunesc al istoriei României”. <http://expresul.ro/old/index.php?articol=1&rubrica=25&id=10775> (Utolsó letöltés: 2014. február 12.); 3. Cioran: *Scrisori către cei de-acasă*. 216.; 4. Uo. 219.; 5. Cavallès: Préface. In: Cioran: *Œuvres*. XXVII.

HERMANN RÓBERT

Kollaboránsok a magyar történelemben – egy kényes téma elé

A nemzetek – főleg a „kis” nemzetek – többsége szívesen látja önmagát hősi pózban, amint viharral, vésszel dacolva, szilárdan őrködik nehezen kivívott függetlenségén, vagy amint hősiiesen harcol annak eléréseért vagy visszaszerzéséért. Először a második világháború alatt jelent meg, majd 1945–1956 között több kiadást is megért Mód Aladár *400 év küzdelem az önálló Magyarországért* című kötete, amely e szempontból tekintette át az 1526–1945 közötti magyar történelmet – olyan korban hirdette az önálló Magyarország eszményét, amelyben az évtizedekre elveszett. Kosáry Domokos, az elmúlt évtizedek egyik legnagyobb formátumú történésze mondta egyszer ezzel kapcsolatban, hogy aki négyszáz évig harcol valamiért, ami elérhetetlen, az vagy nagyon kitartó, vagy bolond...

Ez a függetlenségi elbeszélésmód azonban nem a 20., hanem már a 19. századi magyar közgondolkodásban és történetírásban megjelent. Így lett függetlenségi harc az erdélyi fejedelmek 17. századi hadjárataiból, így lett II. Rákóczi Ferenc szabadságharca e küzdelmek csúcspontja, a független magyar állam megalósulásának rövid időszaka a Mohácstól az első világháború befejezéséig terjedő időszakban. De ez az értelmezés 1848–1849 megítélésére is rányomta a bélyegét: így lett belőle egyívű, már 1848. március 15-étől kezdve a Habsburg-monarchiától való elszakadásért folytatott küzdelem.

Holott egyetlen nemzet vagy állam története sem értelmezhető egyetlen modell alapján – vagyis, értelmezhető, de maga az értelmezés válik értelmetlenné vagy hamissá.

Magyarország 1526-ban elveszítette állami önállóságát. Szapolyai János magyar királlyá választása ugyan azt az illúziót keltette, hogy van lehetőség az önálló állami lét folytatására, ám e reményről csakhamar kiderült, hogy alaptalan. Nem csak azért, mert I. Ferdinánd személyében Habsburg-uralkodó is került a magyar trónra, s a kialakuló polgárháborúban Szapolyai vereséget szenvedett. Trónviszályok folytak már az Árpád-kori Magyarországon vagy a 14–15. században is, elég, ha a Hunyadiak korára gondolunk. Idegen (nagy)hatalmak beavatkozása e küzdelmekbe szintén nem volt példátlan. Ám ezek mindig időleges jelenségek voltak, és sohasem jártak a Magyar Királyság idegen uralom alá kerülésével vagy tartós kettészakadásával; az ország sorsát befolyásoló döntések alapvetően Esztergomban, Székesfehérváron vagy Budán születtek, nem pedig Bécsben vagy Isztambulban.

1526 után ez a helyzet gyökeresen megváltozott. Szapolyai nem tudta megvédeni a maga királyságát a másik trónkövetelőtől, s rákényszerült arra, hogy a magyar államiséget romba döntő I. Szulejmán szultántól kérjen fegyveres segítséget – I. Ferdinánd és utódai pedig nem voltak elég erősek ahhoz, hogy új országuk területét teljes egészében megóvják az oszmán hódítástól. A magyar politikai elitnek pedig választania kellett – először a két, magát egyaránt legitímnak mondó király, majd egyre inkább a két orientáció, Nyugat és Kelet, az alkotmányosságot és az önálló magyar államiséget koronként változó módon tiszteletben tartó, de vallásilag sokszor intoleráns Habsburg- és a vallásilag türelmes, de alapvetően az ország teljes elnyelésével fenyegető oszmán hatalom között.

Ezzel vette kezdetét az a korszak, amelyről Szekfű Gyula azt írta, hogy 1526-ig jellemünk alakította történelmünket, majd történelmünk a jellemünket. A legfőbb probléma mindig a legitimitás volt. Lehet-e törvényesen harcolni a törvényes király ellen (mert a Habsburg-uralkodókat II. József kivételével mind megkoronázták, s I. Ferenc József kivételével nem a formák felrúgásával, önkényuralmi módon kerültek trónra), akár egy az ország maradék önállóságára hosszú távon veszélyesebb nagyhatalom szövetségeseiként vagy inkább vazallusaként?

Melyik államrész képviseli inkább a magyar állami folytonosságot – a török szultán kegyelméből létező, a magyar politikai elit által kormányzott Erdély vagy a Habsburgok birodalmába többé-kevésbé betagolt Magyar Királyság? A vallási és közjogi sérelmek indokolják-e az ország négy részre szakítását, mint ahogy ez Thököly Imre időszakában történt? Hazaárulók vagy kollaboránsok-e azok a magyar főurak és nemesek, akik II. Rákóczi Ferenc kurucjai ellen forgatják a fegyverüket a törvényes király szolgálatában?

Kollaboráció-e királyi biztosságot vagy bármifajta állami hivatalt vállalni a magyar önállóság eltörlésére törekvő II. József, a „kalapos király” uralma alatt? Hogyan vélekedjünk a magyar megyék megregulálására és a kormánytöbbség megteremtésére az 1840-es évek második felében a magyar vármegyék élére állított főispáni helytartókról? Kollaboránsok-e azok a magyar tisztviselők, akik 1849-ben a Windisch-Grätz herceg által létrehozott ideiglenes közigazgatásban vállaltak szerepet – az 1848 előtti magyar államiség továbbélésének reményében? Kollaboránsok-e azok a tisztviselők, akik a Bach-korszak közép- és alsó szintű igazgatását működtették? Hol van a határ a hivatali szakmai tevékenység és az idegen hatalommal való együttműködés között?

Olyan kérdések ezek, amelyeket újra és újra fel kell tennünk – nem azért, hogy mentessük vagy felmentsük elmúlt korok szereplőit, hanem hogy megismerjük és megértsük cselekedeteik motívumait –, s hogy a múltat ne csupán történeti kuriózumok színes kaleidoszkópjának lássuk, hanem a jelenbe vezető út előzményének; hogy ne csak az egykori, vélelmezett vagy tényleges kollaboránsokról és szabadsághősökről tudjunk meg többet, hanem önmagunkról is.

(2014. 11.)